

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ РУЙНУВАННЯ КУПІВЕЛЬНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

CAUSES AND CONSEQUENCES OF THE COLLAPSE OF PURCHASING ABILITY OF INCOMES OF THE UKRAINIAN POPULATION

УДК 338.439.02; 338.439.053; 338.439.63
<https://doi.org/10.32843/bses.65-4>

Глубіш Л.Я.

к.е.н., доцент,
докторант
Львівський національний аграрний
університет

Glubish Lesya

Lviv National Agrarian University

У статті викладено авторське бачення причин руйнування купівельної спроможності доходів населення України та інтерпретацію її наслідків. Акцентовано увагу на знеціненні української національної валюти та прогалинах монетарної політики, які в сукупності із розбалансованістю експортно-імпортних операцій негативним чином позначились на динаміці споживчих настроїв та призвели до економічного спаду. Досліджено загальні параметри рівня життя в Україні та структуру доходів, у характеристиці якої зосереджено увагу на значенні пасивних доходів, зважаючи на їх позитивну тенденцію. Вагоме місце відведено виокремленню чинників, що провокують зростання цін на продукти харчування. Проаналізовано споживчий потенціал продовольчого ринку України на основі симбіозу економічних та соціальних обмежень. За отриманими результатами зроблено висновки щодо економічних втрат, обґрунтовані з позицій тристоронньої ринкової взаємодії.

Ключові слова: доходи населення, купівельна спроможність доходів населення, економічний спад, інфляція, грошова маса, ставка відсотка, пасивні доходи, заробітна плата.

В статье изложено авторское видение причин разрушения покупательной способ-

ности доходов населения Украины и интерпретацию их последствий. Акцентировано внимание на обесценивании украинской национальной валюты, а также просчетах монетарной политики, которые в совокупности с разбалансированием экспортно-импортных операций отрицательно сказались на динамике потребительских настроев, что обусловило экономический спад. Исследованы общие параметры уровня жизни в Украине и структуры доходов, в характеристике которой сосредоточено внимание на значении пассивных доходов, принимая во внимание их позитивную тенденцию. Существенное место отведено определению факторов, провоцирующих рост цен на продукты питания. Проанализирован потребительский потенциал продовольственного рынка Украины путем симбиоза экономических и социальных ограничений. Полученные результаты позволили сделать выводы относительно экономических потерь, обоснованные с позиций трёхстороннего рыночного взаимодействия.

Ключевые слова: доходи населення, покупательная способность доходов населения, экономический спад, инфляция, денежная масса, процентная ставка, пассивные доходи населения, заработная плата.

The article presents the author's own vision of the reasons for the destruction of the purchasing power of the income of the population of Ukraine and the interpretation of their consequences. The general parameters of the standard of living in Ukraine, which allowed to explain the reasons for the difference between the growth rate of wages and pensions. Assessing consumer potential, attention is paid to the importance of creating favourable conditions for the growth of consumer passive income in a high level of societies' informatization. The author's attention is focused on establishing the macroeconomics' nature of the disparity destruction of the purchasing power of the Ukrainian consumer. Emphasis is placed on the devaluations' causes of the Ukrainian national currency in particular on the flaws in monetary policy, which, combined with the imbalance of export-import operations, had a negative impact on the dynamics of consumer sentiment and led to the cutback of economic activity. An important place is given to the identification of factors that provoke rising food prices, destructively affecting domestic demand. An attempt is made to analyse the consumer potential of the domestic food market by symbiosis economic and social constraints in terms of combining differences in the structure of income by age groups, which form the corresponding variations in the structure of its consumer demand. The elasticity of food product demand in the conditions of devaluation of the national currency is investigated. Emphasis is placed on the flaws in Ukrainian economic policy that make the inflation deeper. The study of the causes of inflation was carried out through the prism of miscalculations in domestic fiscal policy, globalization of food markets and the low level of the economic freedom of the national economy from corruption. Based on the obtained results, conclusions were made on economic losses, justified from the standpoint of tripartite market interaction: for the consumer – reducing the economic affordability of food products; for the producers – in the profitability; for the government – in budget revenues.

Key words: population' incomes, purchasing ability of population' incomes, cutback of economic activity, inflation, monetary aggregates, passive population' incomes, wages.

Постановка проблеми. Продовольче благополуччя характеризує рівень соціально-економічного розвитку країни, тоді як продовольча криза свідчить про загострення економічних дисбалансів. У більшості випадків причиною низького рівня економічної доступності продовольства попри його фізичну наявність на внутрішньому

ринку у достатній кількості слугує відсутність у населення можливості його придбати через низький рівень купівельної спроможності доходів, який неспроможний гарантувати економічне зростання національної економіки. Знайти вихід із цього замкнутого кола можливо дослідивши макроекономічну природу виникнення причин

деструктивного впливу на потенціал внутрішнього попиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Найвагоміший внесок у дослідження продовольчої безпеки як результату продовольчого забезпечення зробив Б. Й. Пасхавер [4], зокрема у контексті даного дослідження на особливу увагу заслуговує опублікована ним праця, присвячена вивченню платоспроможного продовольчого попиту, де увагу автора акцентовано на експортно-імпортному дисбалансі, який провокує зростання цін на фоні загального збідніння населення, зумовленого загально-економічною кризою. Цікавими є погляди на проблему продовольчого забезпечення населення України науковців нової генерації [1; 2; 3; 5], які вбачають можливість її вирішення через зростання рівня купівельної спроможності доходів населення. Еластичності попиту на продукти харчування залежно від рівня доходів присвячені праці І. В. Федулової [6] та І. Б. Яціва [7]. Водночас макроекономічна природа зниження рівня купівельної спроможності доходів населення України поки залишається недослідженою, що обумовлює актуальність даного наукового пошуку.

Постановка завдання. Виокремити макроекономічні чинники диспаратного руйнування купівельної спроможності доходів населення України та охарактеризувати наслідки їх впливу. Зробити при цьому акцент на причинах девальвації української гривні, зокрема на прогалинах монетарної політики. Обґрунтувати економічні втрати з позицій тристоронньої ринкової взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Головним деструктивним чинником досягнення продовольчого благополуччя в Україні є глобалізація продовольчих ринків, яка слугує стимулом експортної орієнтації вітчизняного агробізнесу, зважаючи на високі валові збори, девальвацію гривні, порівняно низький рівень внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію. За умови сталого попиту на внутрішньому продовольчому ринку, на неї штучно формується дефіцит, який провокує зростання цін як для кінцевого, так і для проміжного споживача, оскільки вона становить ресурсну основу для підприємств переробної та харчової промисловості, єдиним можливим способом завантаження виробничих потужностей яких у таких умовах є імпорт аграрної сировини.

Експортно-імпортний дисбаланс одночасно із подорожчанням енергоносіїв є причиною стрімкого зростання цін на продовольчі товари випереджаючими темпами відносно росту обсягів їх виробництва, що призводить до інфляції, оскільки спонукає підвищення рівня оплати праці, якій у структурі доходів українців належить найбільша частка (рис. 1). Пасивні доходи, зокрема доходи від власності, впродовж 2016–2018 рр. значно зменшились, що пояснюється веденням підприємницької діяльності у віртуальному просторі завдяки спрощенню процедури нарахування і сплати податків одночасно із популяризацією інтернет-маркетингу та інтернет-банкінгу.

Така логіка підтверджується зростанням частки прибутку і змішаних доходів із одночасним зниженням рівня безробіття. Питома вага соціальних

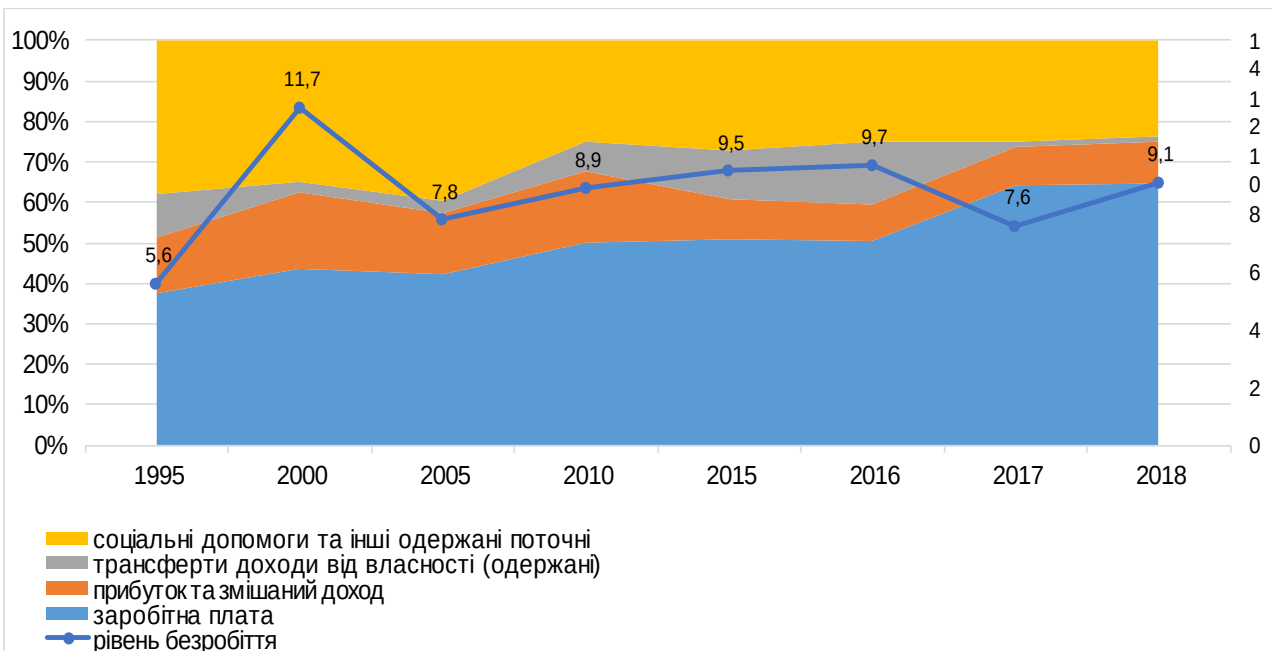

Рис. 1. Структура сукупних доходів та рівень безробіття населення України, %*

Примітка: побудовано автором на основі даних джерела <http://www.ukrstat.gov.ua>

виплат та інших поточних трансфертів у структурі доходів українців скоротилась через відкриття приватних закладів вищої освіти, зменшення кількості новонароджених. Разом з тим, їх достатньо високий рівень не є показником соціальної захищеності населення, а навпаки, субсидованості осіб пенсійного віку та соціально незахищених верств населення, адже з року в рік в Україні дедалі більше людей опиняються за межею бідності через розбалансування між чисельністю працюючих, пенсіонерів та безробітних (табл. 1), причому тенденція приросту цієї різниці є стійкою.

Такий стан справ пояснює невідповідність темпів зростання пенсій та заробітної плати у національній валюті (рис. 2). Попри значне зростання доходів населення у гривневому еквіваленті,

частка витрат домогосподарств на придбання продуктів харчування за вказаний період, будучи досить високою, залишилась без змін. Пояснення цьому явищу просте – різкий спад заробітної плати та пенсій у доларовому еквіваленті. Еластичність попиту на харчову продукцію за доходом була зафіксована, коли доходи з розрахунку на душу населення зросли. Згідно закону Енгеля, питома вага грошових витрат на придбання продовольчих товарів у міру зростання доходів повинна знижуватися. Проте, оскільки в Україні рівень достатності харчування населення станом на 2018 рік вказує на суттєві відхилення між реальним споживанням продовольства та раціональними нормами за переважною більшістю позицій основних його видів, то дає підстави стверджувати, що низький рівень купі-

Таблиця 1

Параметри рівня життя населення України

Показник	Рік								
	1990*	1995**	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
частка витрат на харчування, %	30,5	71,2	68,6	62,1	57,4	57,2	53,4	51,6	47,9
середньомісячна заробітна плата, грн	244	730000	230,1	806,2	2239	4195	5183	7104	8865
середній розмір пенсії, грн	97	2019700	83,7	405,6	1092	1640	1828,3	2479,2	2645,7
чисельність працюючих, тис. чол.	25419	23726	20175	20680	20266	16443	16277	16156	16361
чисельність пенсіонерів, тис. чол.	13084	14487	14597	14065	13721	12117	12296	11956	11725
чисельність безробітних, тис. чол.	...	1437	2656	1601	1786	1655	1678	1698	1579
співвідношення чисельності пенсіонерів до кількості працюючих, %	51,5	61,1	72,4	68,0	67,7	73,7	75,5	74,0	71,7
співвідношення чисельності безробітних до кількості працюючих, %	-	6,1	13,2	7,7	8,8	10,1	10,3	10,5	9,7

Джерело: побудовано автором на основі даних <http://www.ukrstat.gov.ua>

*Дані в радянських карбованцях.

**Дані у купоно-карбованцях.

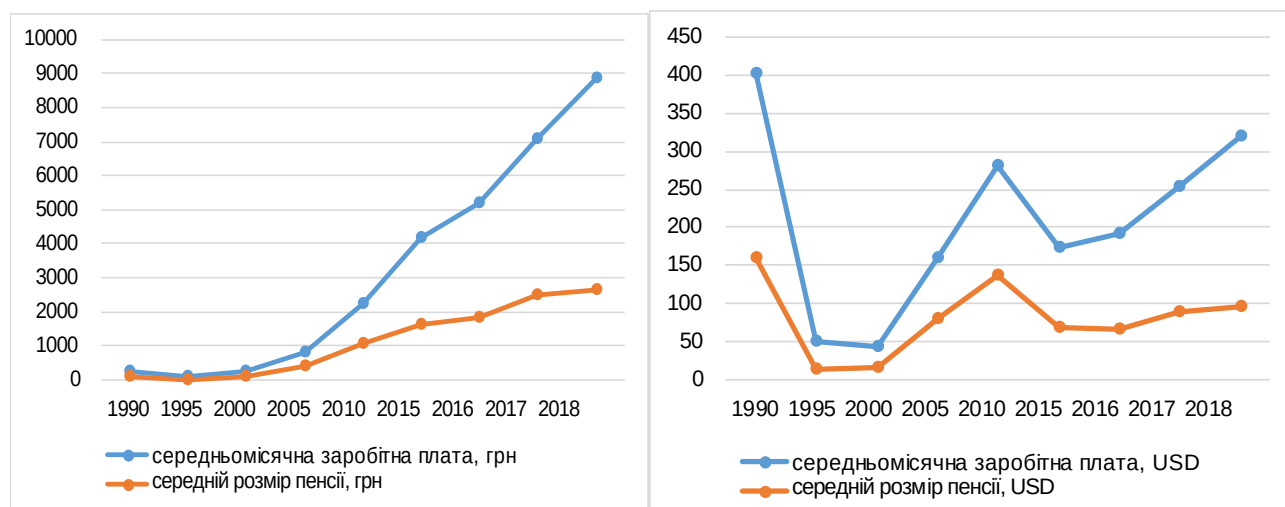

Рис. 2. Порівняння доходів населення України у гривневому та доларовому еквіваленті

Джерело: побудовано автором на основі даних <https://minfin.com.ua/ua>

вельної спроможності доходів населення країни не здатний гарантувати економічне зростання її національної економіки, оскільки доходи населення формують структуру його витрат.

Адже крім надмірної імпортозалежності продовольчих ринків та суттєвого здешевлення національної валюти скорочення внутрішнього попиту на продовольство зумовили соціальні обмеження, які слід комбінувати з обмеженнями економічного характеру, оцінюючи споживчий потенціал вітчизняного ринку продуктів харчування. Оскільки відмінності у структурі доходів населення України формують відповідні варіації у структурі споживчого попиту, то їх слід характеризувати, враховуючи властиві для нього стандартні набори потреб у розрізі вікових категорій (табл. 2). Для пенсіонерів, крім витрат на продукти харчування та комунальні послуги, до числа пріоритетних належать витрати на охорону здоров'я, а саме придбання медикаментів. Для осіб середнього віку – витрати, пов'язані із веденням домашнього господарства та на освіту, яку вони прагнуть дати своїм нащадкам, а для молоді – на предмети домашнього вжитку та транспортні засоби, що вказує на пріоритет комфорту та мобільності. Заощаджуючи, власні кошти задля задоволення інших потреб,

українці насправді «економлять» на власному здоров'ї, яке є інтегральним показником суспільного добробуту.

Диспаритетне руйнування платоспроможності населення провокує різке зростання тарифів на енергоносії, які, становлячи лівову частку бюджету пересічного українця, накладають потрібне обмеження: для споживача – у споживанні продуктів харчування, що негативно позначається на його здоров'ї; для виробника – у залученні інвестицій у реальний капітал, що гальмує його прогрес; для держави – у надходженнях до бюджету, що обмежує стимулювання економічного та соціального розвитку українського суспільства. Зумовлене економічним спадом зниження на 30 % рівня купівельної спроможності доходів українців у 2015 році призвело до розбалансування внутрішнього продовольчого ринку, яке викликало диспропорції у структурі споживання продуктів харчування, погіршення їх якості та асортименту (рис. 3). Тоді як у період 2005–2010 рр. сприятливі економічні очікування та лояльна система оподаткування слугували стимулом до заощаджень як у національній, так і у іноземній валюті. Такого результату було досягнуто завдяки зростанню довіри населення до банківських установ. Збіль-

Таблиця 2

Варіативність структури сукупних доходів та сукупних витрат населення України, згрупованого за поколіннями, %

Стаття доходів/витрат	Особі пенсійного віку (61 рік і більше)			Особі середнього віку (31–60 років)			Особі молодого віку (16–30 років)		
	2000	2010	2019	2000	2010	2019	2000	2010	2019
Структура сукупних ресурсів									
пенсія	50	52	62	0,4	1,1	2,3	0,4	0,6	3,1
оплата праці	38	28	15	58	56	59	40,7	37,6	44,1
доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	1,2	2,1	7,3	6,4	19,7	20,3	17,4	23,6	12,6
доходи від продажу с.-г. продукції	8,4	10	11,7	21,7	12,4	6,1	17,3	8,9	6,9
доходи від власності	3,0	3,1	2,1	7,3	8,4	9,3	0,2	3,9	5,7
стипендії	0	0	0	0	0	0	8,4	12,4	14,3
допомоги, пільги, субсидії	0,2	2,7	1,2	0,7	1,2	0,9	2,1	2,7	3,4
грошова допомога від родичів	0,8	1,9	0,7	2,1	0,9	1,1	5,9	4,1	5,5
аліменти	0	0	0	0,3	0,1	0,7	1,2	1,1	2,9
інші грошові доходи	0,3	0,2	0	3,1	0,2	0,3	5,4	6,1	1,5
Структура сукупних видатків									
продукти харчування (у т. ч. алкогольні напої й тютюнові вироби)	74,8	72,1	68,4	71,4	58,7	54,3	73,4	59,6	56,1
комунальні послуги	12,2	12,7	14,7	10,6	11,6	12,9	9,8	10,9	13,7
охорона здоров'я	5,6	5,9	8,2	4,8	4,2	3,3	1,2	2,8	3,1
предмети домашнього вжитку	2,4	3,1	3,2	3,1	5,2	4,4	2,3	6,7	7,2
освіта	0	0	0	1,6	5,9	10,4	3,4	5,2	7,4
відпочинок	1,1	2,1	2,5	2,4	7,4	6,1	5,9	7,6	5,4
транспорт	2,1	2,4	1,2	3,1	3,9	5,1	2,1	5,2	4,4
Зв'язок	1,8	1,7	1,8	3	3,1	3,5	1,9	2	2,7

Джерело: побудовано автором на основі даних <http://www.ukrstat.gov.ua>

шення депозитних вкладень дозволяло громадянам отримувати пасивний дохід, суб'єктам підприємницької діяльності користуватися дешевшими кредитами, а державі – стабілізувати національну валюту завдяки зменшенню грошової маси в обігу. Якщо відносна стабільність курсу вітчизняної валюти у 2005–2010 рр. спонукала громадян до заощаджень у іноземній валюті та цінних паперах, то тотальна дестабілізація економічної ситуації в державі, зумовлена загостренням політичної кризи у 2013 році, спричинивши уповільнення темпів зростання номінальних доходів та витрат, на фоні потрійного здешевлення української гривні,

сприяючи скороченню заощаджень, унеможливила їхній приріст.

Катастрофічними темпами відбувалося вивільнення українцями власних заощаджень, сума яких у 2015 р. проти даних 2010-го скоротилась у 12,5 разів (рис. 4). Високі темпи інфляції й зумовлена політичною економічною нестабільністю стимулювала зростання індексу споживчих настроїв впродовж 2015–2018 рр., який коливався в межах 93–97%. Зростання з кожним роком сукупних витрат населення, зумовленого швидкими темпами приросту цін на товари і послуги, одночасно із здешевленням кредитів комерційних банків

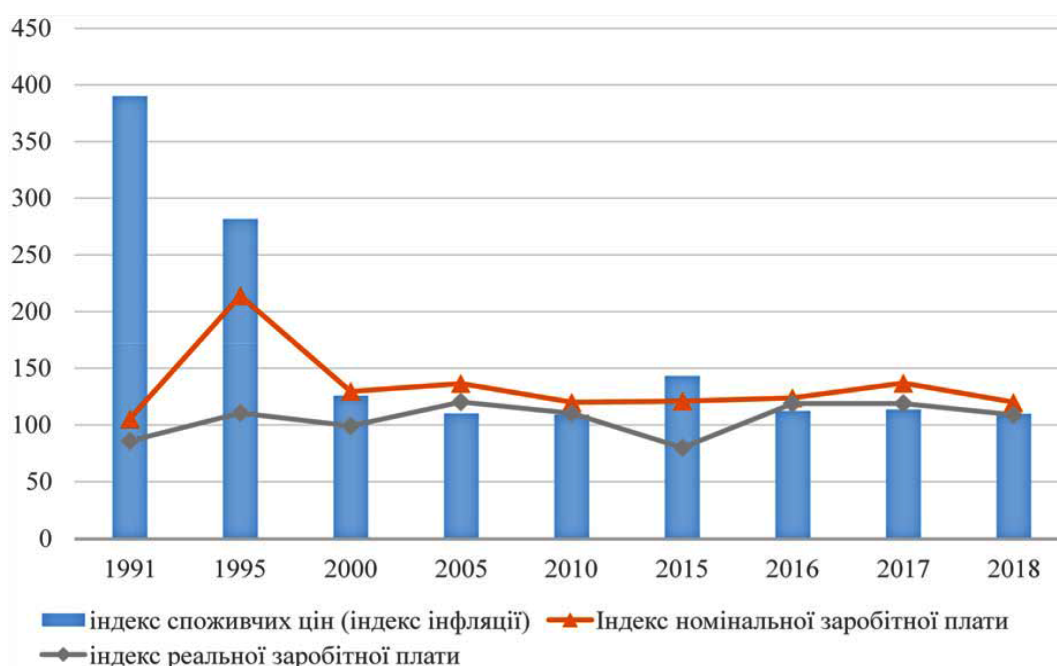

Рис. 3. Динаміка інфляційних процесів в Україні, %

Джерело: побудовано автором на основі <https://minfin.com.ua/ua>

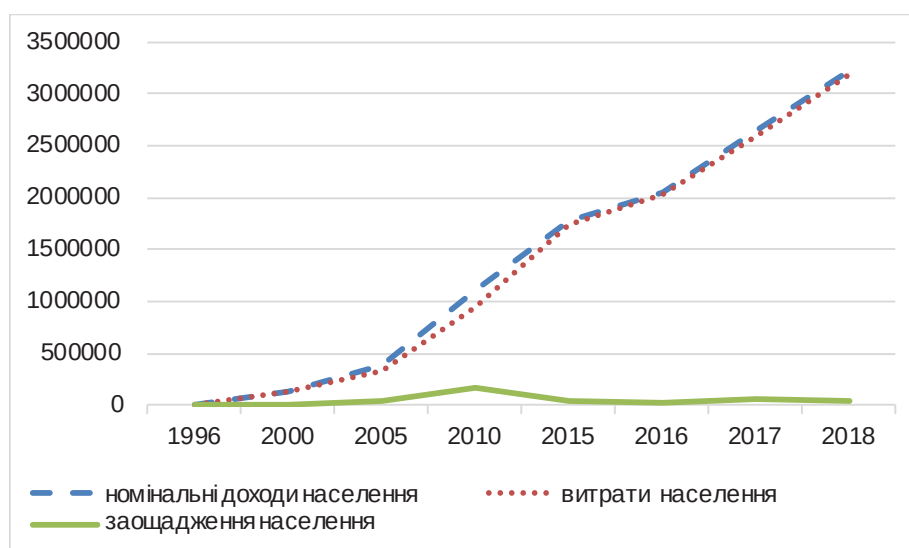

Рис. 4. Динаміка споживчих настроїв населення України, млн грн

Джерело: побудовано автором на основі даних <http://www.ukrstat.gov.ua>

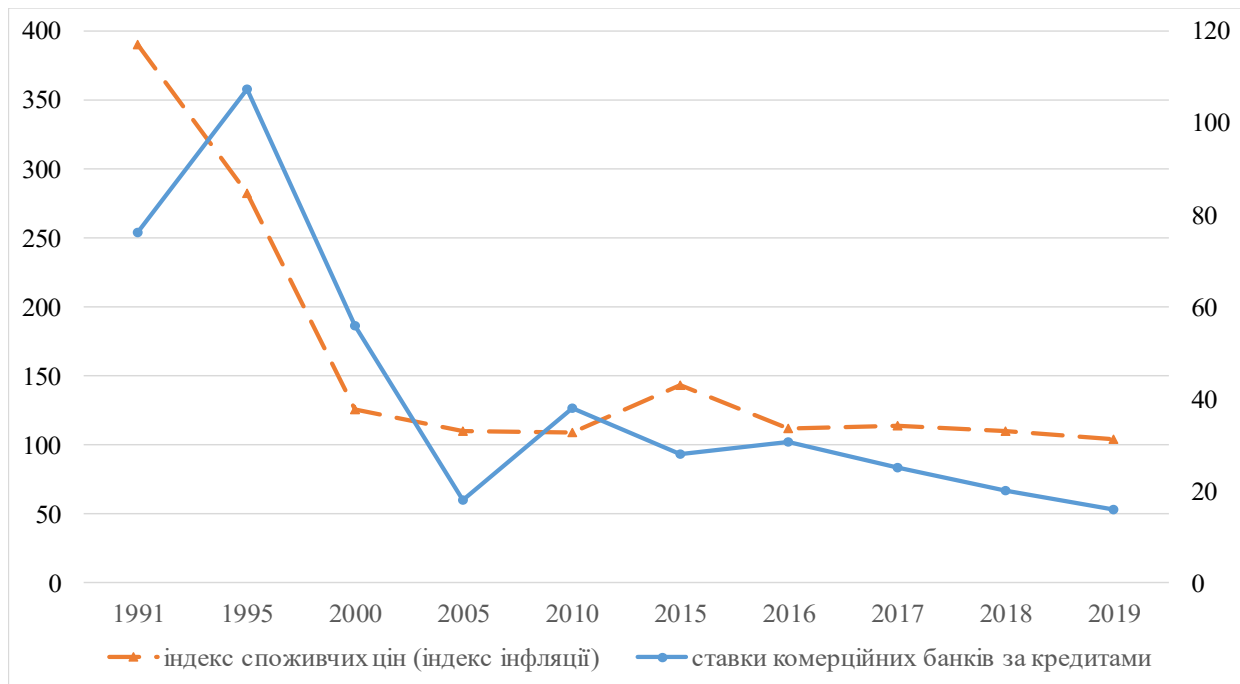

Рис. 5. Залежність рівня інфляції в Україні від вартості кредитів

Джерело: побудовано автором на основі даних джерела <https://minfin.com.ua/ua/>

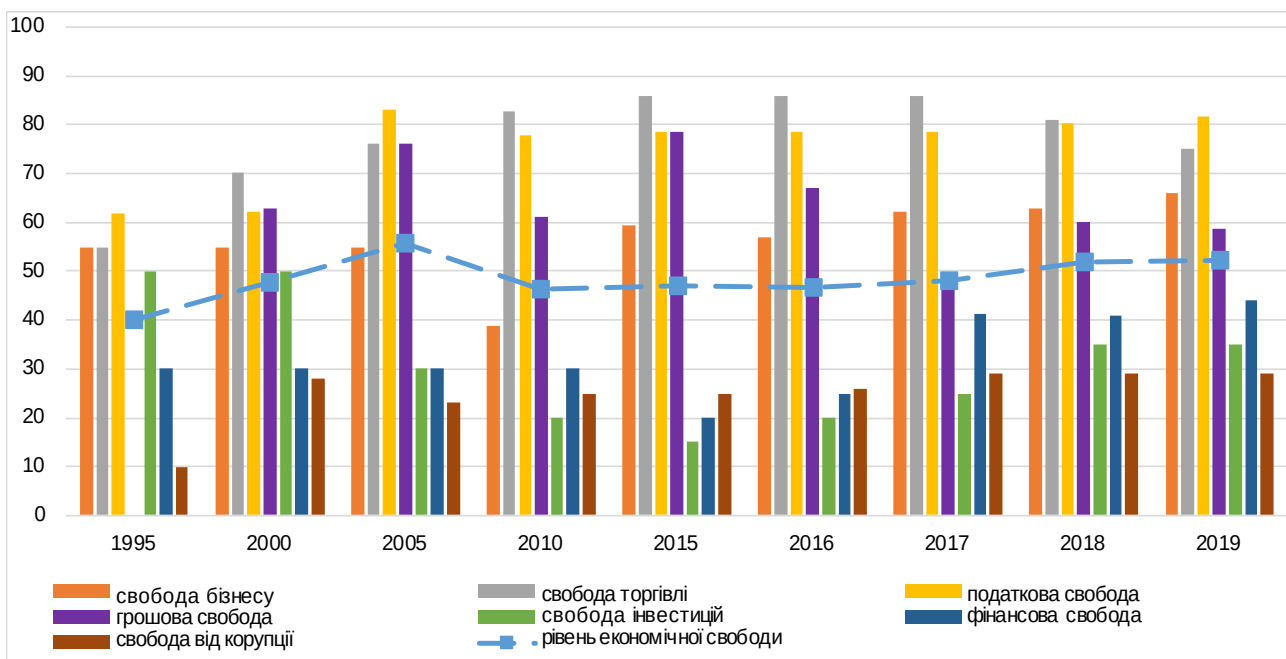

Рис. 6. Динаміка рівня економічної свободи в Україні

Джерело: побудовано автором на основі даних <https://www.statista.com>

замість спонукати до активізації інвестицій у розвиток економіки України та агропродовольчого бізнесу зокрема призвело до збільшення пропозиції грошей, що мало наслідком зростання цін, яке лише поглибило інфляцію.

Простеження залежності рівня інфляції національної валюти від відсоткової ставки за користування кредитами в динаміці дає підстави ствер-

джувати, що вітчизняна економічна політика характеризується переносом центру ваги зі зміни величини і темпів зростання грошової маси в обороті на ставку відсотка, що змушує державу в особі уряду задля зменшення пропозиції грошей вдаватися до стимулювання імпорту (рис. 5).

Головною причиною депресивного стану національної економіки України є низький рівень

її свободи від корупції, що сковає інвестиційну свободу, завдяки підвищенню якої одночасно із зростанням фінансової свободи та свободи бізнесу, чому сприяла відносна курсова стабільність гривні у 2016 році, національна економіка впродовж 2018-2019 рр. змогла набути статусу загалом невільної (рис. 6). Однак через відсутність належних умов для функціонування ринку фінансових активів фінансова свобода жодного разу не перетнула 50-відсотковий бар'єр.

Висновки з проведеного дослідження.

Звідси наслідком зниження рівня купівельної спроможності доходів населення України, зумовленого глобалізацією продовольчих ринків, що призвели до експортно-імпортного дисбалансу, який одночасно із подорожчанням енергоносіїв став причиною стрімкого зростання цін на продовольчі товари, зумовивши потребу у залученні в обіг кредитів, що збільшило пропозицію грошей та призвело до інфляції, став програв, у якому опинились усі три сторони ринкової взаємодії: виробники отримали збитки від затримки збуту продукції власного виробництва через перенасичення внутрішнього ринку продовольчими товарами; споживач не зміг їх придбати в достатній кількості через різке зниження купівельної спроможності власних доходів, зумовлене обвалом курсу національної валюти; а перед державою постала проблема недоотримання надходжень до бюджету, що спонукало до чергового траншу від МВФ.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що в Україні слід активно провадити державну політику імпортозаміщення шляхом економічного стимулювання вітчизняного виробника продуктів харчування, орієнтованого на внутрішній ринок – інакше проблеми з продовольчою безпекою не уникнути. Крім того, існує гостра потреба у напрацюванні механізмів гармонізації обсягів надходження продуктів харчування на внутрішній та зовнішній продовольчі ринки, здатних забезпечити позитивну динаміку.

Таким чином, необхідність реагування на кон'юнктурні коливання на вітчизняному і світовому ринках продовольства спонукає до напрацювання гнучкого алгоритму застосування інструментарію державної політики, які б враховували механізми запуску інфляційних процесів в Україні, оскільки вони знижуючи купівельну спроможність, стримують розвиток економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бабич М.М. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки в Україні. *Агросвіт*. 2017. № 3. С. 32–39.
2. Забарна Ю.В. Купівельна спроможність населення України як одна із заporук раціонального

харчування. *Ефективна економіка*. 2014. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php/pdf/8_2019/6.pdf?op=1&z=3405.

3. Мудрак Р.П. «Провали» ринку та права як фактори ризику продовольчого забезпечення домогосподарств. *Інноваційна економіка*. 2015. № 1(56). С. 150–153.

4. Пасхавер Б.Й. Платоспроможний продовольчий попит. *Економіка АПК*. 2016. № 9. С. 51–61.

5. Пугачов В.М. Доходи населення як чинник розв'язання продовольчої проблеми. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 1(13). С. 180–184.

6. Федулова І.В. Дослідження попиту на продукти харчування. *Проблеми економіки підприємств в сучасних умовах* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21–22 травня 2015 р.). Київ : НУХТ. 2015. С. 195–197.

7. Яців І.Б. Еластичність попиту на продовольчі товари як елемент конкурентного середовища. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 2. Т. 1. С. 61–64.

REFERENCES:

1. Babych M.M. (2017) Problemy zabezpechennia prodovol'choi bezpeky v Ukraini [The food security providing problems in Ukraine]. *Agrosvit*, no. 3, pp. 32–39.

2. Zabarna Yu.V. (2014) Kupivelnna spromozhnist naselennia Ukrainy iak odna iz zaporuk ratsionalnogo kharchuvannia [Purchasing power of the population of Ukraine as one of the keys to a balanced diet]. *Efektivna ekonomika*, no. 10. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php/pdf/8_2019/6.pdf?op=1&z=3405

3. Mudrak R.P. (2015) "Provaly" rynku ta prava iak factory ryzyku prodovol'choho zabezpechennia domogospodarstv ["Losses" of market and loyal as a risk factors of households' food provisions]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 1 (56), pp. 150–153.

4. Paskhaver B.Y. (2016) Platospromozhnyi prodovol'chyi popyt [Solvent food demand]. *Ekonomika APK*, no. 9, pp. 51–61.

5. Pugachov V.M. (2012) Dohody naselennia iak chynnyk rozviazannia prodovol'choi problemy [Income as a factor in solving the food problem]. *Visnyk Zaporiz'koho natsional'nogo universytetu*, no. 1(13), pp. 180–184.

6. Fedulova I.V. (2015) Doslidzhenia popytu na produkty kharchuvannia [Food demand research]. *Problemy ekonomiky pidpriemstv v suchasnykh umovakh* [Problems of enterprise economy in modern conditions]: XI Mizhнародna naukovopraktychna konferentsiia [XI International scientific-practical conference], Kyiv, Ukraine, 21–22 May. Pp. 195–197.

7. Iatsiv I.B. (2010) Elastychnist popytu na prodovolchi tovary iak element konkurentnoho seredovyscha [Elasticity of demand for food products as an element of the competitive environment]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu*, no. 2, issue 1, pp. 61–64.